

DALIA MARIJA STANČIENĖ

Mykolo Romerio universitetas

ALBERTAS DIDYSIS IR FILOSOFIJOS CENZŪRA

Albert the Great and the Censorship of Philosophy

SUMMARY

The article analyzes the causes of 13th century university crisis which was provoked by Averroes's commentaries on Aristotle's treatises studied in the Faculty of Arts of Paris University. Translated from the Arab sources, Latin texts of Aristotle were quite popular in cathedral and monastic schools. Albert the Great fought the Latin Averroists attempting to Christianize the teachings of Aristotle. In the Latin Aristotelianism the majority of theologians saw danger to the foundation of Christian doctrine. As an ardent partisan of Augustinianism the bishop of Paris Stephan Étienne Tempier was strongly opposed to any studies of Aristotle's philosophy. In 1270 he issued ordinance prohibiting thirteen statements to be promulgated in the university. In 1277 Tempier published *Syllabus* listing 219 prohibited statements and naming Sigerus of Brabantia and Boethius of Dacia as Averroist leaders. The appearance of *Syllabus* revealed the crisis of Scholasticism.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama XIII a. universitetinės krizės ištakos. Krizę išprovokavo Averrojaus komentarai Aristotelio traktatams, kurie buvo studijuojami Paryžiaus universiteto Menų fakultete. Lotyniškieji Aristotelio tekstai, versti iš arabiškų šaltinių, buvo populiarūs katedrų ir vienuolynų mokyklose. Albertas Didysis siekė sukrikščioninti Aristotelio mokymą ir kovojo su lotyniškaisiais averoistais. Teologai lotyniškajame peripatetizme įžvelgė pavojų, griaunantį krikščioniškosios doktrinos pamatus. Paryžiaus vyskupas Steponas Etjen Tempjė, būdamas augustinizmo šalininkas, nepripažino jokių kompromisų dėl Aristotelio studijų. 1270 m. jis paskelbė potvarkį su 13 universitete draudžiamų dėstyti teiginių. 1277 m. Tempier publikavo *Syllabus*, kuriame išdėstė 219 draudžiamų teiginių bei įvardijo Sigerą Brabantietį ir Boecijų Dakietį kaip averoizmo vadovus. *Syllabus* pasirodymas atskleidė scholastikos krizę.

RAKTAŽODŽIAI: Albertas Didysis, lotyniškasis aristotelizmas, averoizmas, scholastika, *Syllabus*.

KEY WORDS: Albert the Great, Latin Aristotelianism, Averroism, Scholasticism, *Syllabus*.

IVADAS

1277 m. kovo 7 d. Paryžiaus vyskupas Steponas Etjen Tempjė (*pranc.* Stephan Étienne Tempier, 1200–1279 m.) paskelbė *Syllabus*, kurio antraštėje pažymima, kad „Sigero Brabantiečio, Boecijaus Dakiečio ir kitų du šimtai devyniolika teiginių, Paryžiaus vyskupo Stepono, remiantis Šventojo Rašto daktarų konsiliumu, yra smerkiami“¹. Dokumento prologe pabrėžiama, „jog kai kurie, Paryžiuje studijaujantys menus, peržengia tikrąsias savo galimybių ribas nagrinėdami ir diskutuodami mokyklose apie tam tikras aki-vaizdžias ir pasibjaurėtinas klaidas, netgi veikia tuštybes ir melagingas bėprotystes <...>. Mat jie teigia, kad tai yra tiesa pagal filosofiją, bet ne pagal katalikų tikėjimą“².

Vyskupo Tempjė pasmerkti teiginiai nesudarė tam tikros loginės struktūros, nebuvo vienas su kitu susieti, neaišku, iš kokių veikalų jie paimti ir kas jų autoriai. Dokumente įvardinti tik du Menų fakulteto dėstytojai: Sigeras Brabantietis (*lot.* Sigerus de Brabantia, ~1235/40–~1281/84) ir Boecijus Dakietis (*lot.* Boetius de Dacia, Boethius Dacus ~1230–~1284). Kiti autoriai, kaip Tomas Akviniėtis (*lot.* Thomas Aquinas, 1224/5–1274), buvo numanomi.

Paryžiaus Nacionalinėje bibliotekoje yra išlikę dar du *Syllabus* manuskriptai su skirtingomis antraštėmis: *Contra Segetum et Boetium hereticos (Prieš eretikus Sigerą ir Boecijų)*³ ir *Principalis assertor istorum articulorum fuit quidam clericus Boetius appellatus (Pagrindinis šių teiginių gynėjas buvo kažkoks klierikas, vadinamas Boecijumi)*⁴.

Pasak Pierre Mandonnet OP (1858–1936), *Syllabus* manuskriptų antraštės patvirtina, jog įvardinti autoriai „buvo paryžietiško averoizmo vadovai“⁵.

Syllabus ištakos siejamos su vyskupo Tempjė 1270 m. gruodžio 10 d. išleistu potvarkiu, kuris draudė skelbti trylika averoistinių ir du ereziskus teiginius. Draudžiami teiginiai, sušaukus neeilinį visuotinį Paryžiaus universiteto dėstytojų susirinkimą, buvo pagarsinti su trumpu komentaru, kuriame pažymima, jog „Šie suklydimai buvo pasmerkti ir ekskomunikuoti taip, kaip ir visi tie, kurie juos sąmoningai dėstys arba pritaris, valdytojo Stepono [Etjeno], Paryžiaus vyskupo 1270 Viešpaties metais, trečiadienį, po palaimintojo Mikalojaus šventės, žiemą“⁶. Dėstytojai buvo perspėti apie Averrojaus (*arab.* Abu'l Validas Muhamedas ibn Ahmedas ibn Muhamedas ibn Rušdas, 1126–1198 m.) raštų keliamą pavojų krikščionių mokymui.

Vyskupas buvo nepalenkiamas augustinizmo šalininkas, todėl griežtai kovojo su bet koku aristotelizmo taikymu teologijoje ir nepripažino jokių kompromisų su peripatetikais. Averoistus, kurie propagavo aristotelizmą, jis laikė tikėjimo priešais, griaunančiais teologijos pamatus. Alaino de Liberos teigimu, averoizmas buvo kaltinamas tuo, „kad jis atnešė žalingą protavimą, tikėjimo ardyimo fermentą“⁷ bei deklaravo filosofijos ir teologijos atskyrimo idėją. Tokiu būdu *Syllabus* pagalba universiteto dėstytojams buvo įvesta cenzūra.

ARISTOTELIZMAS PARYŽIAUS UNIVERSITETE

Paryžiaus universiteto Menų fakultetas susiformavo iš dialektikos mokyklų, kurios plėtojo septynių laisvųjų menų disciplinas, ypač logiką, ir analizavo Aristotelio traktatus. XIII a. pradžioje beveik visi lotyniškieji Aristotelio tekstai buvo versti iš arabiškų šaltinių, neretai papildytų, išplėstų ir perinterpretuotų. Pasak Liberios, „Aristoteliskasis rinkinys, kuriuo viduramžiais taip labai domėtasi, iš tikrųjų buvo ne Aristotelio raštai, o filosofinių raštų rinkinys, į kurį – retsykiais klasingai – suplaukė visa helenistinė, ypač neoplatoniška, mintis. Iš susintetintų gaminių, arabų genijaus vaisių, buvo nukaltas *peripatetizmas*, kurį krikščionių teologai tai kėlė į padanges, tai viešai niekino“⁸.

Menų fakultetas, perėmęs dialektinių mokyklų *disputatio* metodą, propagavo graikų–arabų išmintį, kuriai nepritarė Bažnyčia. Krikščionių dogmatika, pagrįsta Aurelijaus Augustino platoniskąja sistema, nepripažino dialektinio metodo taikymo teologijoje, todėl Aristotelis ir jo komentatorius Averrojus buvo smerkami kaip pagoniškos filosofijos, griaunančios bažnytinio gyvenimo principus, atstovai. Nuo 1210 m. įvairiais dekretais buvo draudžiama Menų fakultete studijuoti Aristotelio gamtos filosofiją bei jos komentarus, o nepaisantiems šio draudimo buvo grasinama ekskomunikacija. 1231 m. popiežius Grigalius IX (*it.* Ugolino de Segni, ~1171–1241) išleido bulę *Parens scientiarum*⁹ (*Mokslų motina*), kitaip dar vadinama *Magna charta* (*Didžioji chartija*), kuri apibrėžė Paryžiaus universiteto autonomiją, privilegijas, administra-

vimą ir reikalavimus studijų turiniui, turint omeny draudimą analizuoti Aristotelio traktatus.

Universiteto struktūrą sudarė keturi fakultetai: Menų, Teologijos, Teisės ir Medicinos. Kiekvienam fakultetui, nepažeidžiant bendrų universiteto reikalavimų, buvo suteikta autonomija ir galimybė, atsižvelgus į studijų specifiką, patiems ruošti statutą bei pareigybinius dėstytojų ir studentų aprašus. Fakultetams vadovavo renkamas dekanas, o Menų fakultetui – rektorius. Universiteto priežiūra buvo patikėta Dievo Motinos katedros kancleriui.

Menų fakultetas buvo žemesnio (parengiamojo) rango. Jame galėjo studijuoti jaunuoliai, turintys nevienodą žinių lygį. Taikant specialiąją mokymo metodiką, studentai įgydavo bendrąją universitetinį išsilavinimą ir jiems buvo suteikiamas bakalauro laipsnis. Po bakalauro studijų jie galėjo siekti menų magistro laipsnio, gilindami filosofijos ir *quadrivium* dalykų žinias arba tęsti studijas kituose fakultetuose. Menų fakultete aukščiausias laipsnis buvo magistras, kuris suteikdavo teisę tapti šio fakulteto dėstytoju. Kiti fakultetai rengė savo srities bakalaurus, magistrus ir daktarus. Menų fakulteto magistro laipsnis buvo adekvatus daktaro laipsniui, tačiau be teisės dėstyti kituose fakultetuose.

Menų fakulteto bendruomenę sudarė keturios nacijos: „*garbingoji Galų nacija* (visa mokyklinė liaudis, kilusi iš Paryžiaus, Senso, Turo, Reimso, Burgo ir Pietų Europos), *garbingoji Normandijos nacija* (trumpiau Normandai), *labai ištikima*

Pikardijos nacija (studentai ir mokytojai, kilę iš Beauvais, Amienso, Noyono, Ar-raso, Térouanno, Cambrai, Laono, Tour-nai, Liege ir Utrechto diecezijų) ir *labai pastovi Anglų nacija* (žodžiu, *visas kitas pasaulis*)¹⁰. Kiekviena nacija rinkdavo prokuratorių, kuris atstovaudavo jos interesus bendrame fakulteto susirinkime. Menų fakulteto bakalaurai ir magistrai, įgiję laipsnį kituose fakultetuose, priva-lėjo nutraukti narystę nacijoje.

Nacija, kaip savarankiškas vienetas universiteto struktūroje, turėjo balso teisę, kuri buvo suteikiama tik magistrams. Tokiu būdu visuotiniame universiteto susirinkime Menų fakultetas turėjo ke-turis balsus, o likusieji fakultetai – po vieną, todėl universitete sprendžiamos problemos buvo palankios Menų fakul-tetui. Tokia situacija aštrino konfrontaciją tarp rektoriaus, dekanų, magistrų ir kanclerio. Magistrai, susibūrę pagal dės-tomą discipliną, ne visada pritardavo kancleriui dėl vardo suteikimo procedū-ros, kurią sudarė „dalykiniai egzaminai, gebėjimo dėstyti ir diskutuoti demons-travimas, profesinės simbolikos suteiki-mo ceremonija bei banketas iš kandida-to kišenės“¹¹. Be to, universitete dažnai kildavo konfliktai dėl studijų turinio, nes teologai reikšdavo nepasitikėjimą Menų fakulteto magistrų dėstymu, teigdami, kad jis ne visada atitinka krikščionišką mokymą, o filosofijos studijos ugdo pa-gonišką pasaulėžiūrą.

Atsižvelgęs į šiuos priekaištus ir ins-piruotas Paryžiaus universiteto teologi-jos magistro Vilhelmo Osiriečio (*lot.* Guillelmus Autissiodorensis, *pranc.* Guil-laume d’Auxere, ~1150–1231), popiežius Grigalius IX bule *Parens scientiarum* už-

draudė Aristotelio gamtos filosofijos stu-dijas. Bulėje buvo pabrėžiama, jog dar 1210 m. į draudžiamų knygų sąrašą įtraukti Aristotelio *libres naturales* veika-lai negali būti studijuojami ir komentuo-jami iki to laiko, kol jie cenzūros nebus apvalyti nuo erezijų¹².

Tuo tikslu buvo sudaryta trijų narių komisija, į kurią, be Vilhelmo Osiriečio, buvo įtraukti dar du Paryžiaus univer-siteto teologijos magistrai: Simonas Otie-tis (*lot.* Symoni de Alteis Ambianensis) ir Etjen Provenietis (*lot.* Stephanus de Prouvino). Vilhelmo Merbekiečio (*lot.* Guilelmus de Moerbeke, 1215–1286) bu-vo paprašyta iš graikų kalbos išversti Aristotelio darbus. Komisijai vadovavo Paryžiaus vyskupas Vilhelmas Overnietis (*lot.* Guillelmus Alvernus, 1180–1249), kuris buvo gerai susipažinęs su Averro-jaus komentarais Aristotelio darbams.

Kiti universitetai draudimo dėl Aris-totelio studijų nepaisė, o Oksforde – jis iš viso neturėjo galios. Laikui bėgant ir Paryžiaus universitete šis draudimas ta-po neveiksmingas. 1241–1246 m. Oksfor-do profesorius Rogeris Baconas (*angl.* Roger Bacon, 1214–1294) Paryžiaus uni-versitete skaitė paskaitas, kuriose ko-mentavo Aristotelio gamtos mokslų trak-tatus. Magistrai, susižavėję į lotynų kal-bą išverstais Averrojaus komentarais Aristotelio tekstams, formavo naują lo-tyniškojo averoizmo kryptį. Apie 1255 m. Aristotelio darbai ir arabų filosofų ko-mentarami buvo atvirai įtraukti į Paryžiaus universiteto Menų fakulteto studijų pro-gramas. Averoistinė Aristotelio idėjų in-terpretacija į fakultetą pritraukė didelį būrį dėstytojų ir studentų iš įvairių Eu-ropos kraštų.

ALBERTAS DIDYSIS IR LOTYNIŠKASIS AVEROIZMAS

Averoistinis peripatetizmo populiarumas sukėlė nerimą popiežiaus kurijai. 1256 m. popiežius Aleksandras IV (*it.* Rinaldo di Jenne dei Conti di Segni, 1199–1261) į savo rezidenciją Ananjiyje (*it.* Anagni) sukvietė teologus disputui dėl naujų metodų taikymo kovai su averoistų skelbiamomis idėjomis Paryžiaus universitete.

Alberto Didžiojo (*lot.* Albertus Magnus, *vok.* Albert der Große, ~1193/1206–1280), kuris buvo pakviestųjų tarpe, popiežius paprašė parašyti traktatą, smerkiantį averoistų teorijas. Tuo laikotarpiu Albertas Didysis jau buvo publikavęs kelias knygas iš ruošiamo spaudai veikalų *De anima* (*Apie sielą*)¹³, kuriose analizavo graikų ir krikščionių požiūrį į sielą, kritikavo mokymą apie substancinių formų pliuralizmą ir atmetė aiškiniamą apie hilomorfinę sielos sandarą. *De anima* parafrazėse, skirtose Averrojaus *Didžiajam komentarui* Aristotelio traktatui *Apie sielą*, pasak Liberos¹⁴, jis nebijojo teigti, jog „apie tai, ką mes dabar diskutuosime, mes *visiškai* pritarisime Averrojiui...“¹⁵, kadangi Aristotelį jis pažino iš arabų komentatorių darbų. Medievisto Étienne Gilsono (1884–1978) nuomone, Albertas Didysis „negalėjo gauti pagalbos iš krikščionybės pirmtakų, ir todėl suprantama, jog kaip rašytojas jis formavosi įsisavindamas Aristotelio, Avicenos, Averrojaus, Gabirolio ir dešimčių kitų filosofų veikalus“¹⁶.

Vykdydamas popiežiaus prašymą, Albertas Didysis iš naujo peržiūrėjo Aristotelio, Averrojaus bei kitų mąstytojų darbus, skirtus sielos tematikai, ir 1256 m.

pabaigoje¹⁷ publikavo traktatą *De Unitate intellectus contra Averroem* (*Apie intelekto vienovę prieš Averrojų*). Kaip pažymi Libera, „Šiame įvairiapusiame verdikte Averrojus nevidina pagrindinio vaidmens: jis vertinamas su kitais peripatetikais ir, iš esmės – kaip *arabų filosofai* (*omnes Arabes*), kurie buvo pirmieji šios klaidos išradėjai: vienas maurus vadinamas *Abubaceriu*, bet taip pat žinomas vardu Haly, Haly Abubacher, Alfarabis, Avicbronas knygoje, pavadintoje *Materija ir forma* arba *Gyvenimo šaltinis*, Avempace¹⁸ laiške, kurį jis įvardino *Intelektu tęstinumas žmoguje*“¹⁹.

Būdamas Aristotelio gerbėjas, Albertas Didysis traktate teigė, kad *arabų filosofai* iškraipė graikų mąstytojo mintis. 1240–1248 m. Paryžiaus universitete ir 1248–1260 m. Kelno dominikonų studijų namuose, dėstydamas filosofiją, jis komentavo Aristotelio *Metafiziką* ir viešai skelbė, jog Aristotelio autoritetas gamtos moksluose yra nekvestionuojamas. Albertas Didysis siekė sukrikščioninti Aristotelio mokymą ir tuo užsitraukė augustiniečių, taip pat ir Paryžiaus vyskupo Tempjė, nepalankumą, o tai reiškė, kad tokių planų įgyvendinimas tapo gana sudėtingu uždaviniu.

Popiežiaus prašymas Albertui Didžiajam suteikė naujų vilčių. Paskelbtame traktate *De Unitate intellectus contra Averroem* jis siekė, kritikuodamas averoizmą, palankiai ir patraukliai nušviesti Aristotelį bei visą kaltę dėl kilusio konflikto suversti lotyniškesiems averoistams. Albertas Didysis buvo įsitikinęs, jog *arabų filosofų* pažodinė ir siaura Aristotelio dar-

bū interpretacija trukdo jį sukrikščioninti. Tam pritarė ir jo mokinys Tomas Akvinitis, teigdamas, kad teologijoje taikomi Aristotelio metafiziniai principai padėjo sukurti naują hermeneutinį metodą, visapusiškai pranokstantį senąjį, kuris rėmėsi Platono idėjomis²⁰.

Traktatą, nukreiptą prieš averoistus, Albertas Didysis suskirstė į septynis skyrius: pirmuosiuose dviejuose chronologiškai aptarė graikų ir arabų filosofų sielos sampratą, o trečiajame pateikė jų lyginamąją analizę. Ketvirtajame skyriuje jis aprašė 30 klaidingų averoistinių *kelių* (*via*)²¹ t.y. metodų, kuriais buvo siekiama įrodyti, jog egzistuoja *visiems žmonėms bendras intelektas*.

Nors traktato pavadinimas skelbia, kad jame bus diskutuojama dėl Averrojaus *De Unitate intellectus* interpretacijos, tačiau jo vardas minimas tik trijose *via*: 4, 27 ir 29. Ketvirtojoje *via* atskleidžiama, kaip Averrojus kvaziloginiu būdu įrodo klaidingą teiginį, jog *universalijos egzistuoja intelektualė kaip subjektai, determinuojantys galimą intelektą*. Dvidešimt septintojoje *via* kalbama apie „iškreiptą Aristotelio įrodymą, jog galimas intelektas nėra materija, nors pagal pojūčius yra materialus“²². Filosofiniu požiūriu pati įdomiausia yra dvidešimt devintoji *via*, kurioje kritikuojamos dvi noetinės Averrojaus interpretacijos. Dėl šių interpretacijų, Alberto Didžiojo nuomone, kyla pagrindinės klaidos, sudarančios prielaidą teigti, jog *visiems žmonėms egzistuoja bendras intelektas*.

Pirmoji noetinė interpretacija skirta įrodymui, jog galimas intelektas yra amžinas, o antroji – veikiančiojo ir galimo intelekto susivienijimui žmogaus sieloje.

Šias abi interpretacijas, kurias Albertas Didysis traktuoja kaip arabiškojo peripatetizmo išdavas, atrandame Averrojaus *Didžiajame komentare* Aristotelio traktatui *Apie sielą*²³.

Analizuodamas Averrojaus galimo intelekto amžinumo įrodymą, Albertas Didysis atskleidžia, jog yra pasiremta argumentu, kad veikiantysis intelektas, arba kitaip tariant forma, yra amžini. Suformulavęs teiginius, jog „universaliai veikianti yra forma, kuri neturi nei būties, nei veiksmo, nebent būtų kame nors įsišaknijusi“²⁴ ir, kad veikiantysis intelektas gali universaliai veikti „tik tame, kuris universaliai priima jo veiksmus“²⁵, t.y. galimame intelektualė, Averrojus griežtosios implikacijos jungtimi įrodo būtiną ryšį tarp šių intelektų. Toks ryšys leido Averrojui suformuluoti išvadą: „jeigu veikiantysis intelektas yra amžinas, tai būtina, kad ir galimas intelektas būtų amžinas“²⁶, o tai reikštų, kad galimas intelektas yra amžinas.

Antrojoje interpretacijoje Averrojus kelia problemą, kaip gali būti veikiančiojo intelekto padariniai irūs ir laikini, jei veikiantysis ir galimas intelektai yra amžini. Toks Averrojaus samprotavimas, Alberto Didžiojo pastebėjimu, sudarė prielaidą klaidingam tvirtinimui, kad „visa žmogaus intelektualė prigimtis turi būti atskirta ir amžina, o tai, kas yra atskirta ir amžina, neskaičiuojama materijos, kuri atsitiktinai susieta [su forma], skaičiais“²⁷. Šis teiginys implikavo kitą lotyniškajam averoizmui svarbų teiginį, jog visiems žmonėms skaičiumi turi būti vienas intelektas.

Išdėstęs 30 *omnes Arabes* teiginių, grindžiančių *intelektą vienovės* koncepciją

ją ir IV skyriaus teksto pabaigoje įvertinęs savo darbą, kad „tai, kas išdėstyta, viena vertus atlikta, dėl nuosavos [Alberto Didžiojo] erudicijos, kita vertus, dėl sudėtingų peripatetikų tekstų išaiškinimo“²⁸, kitame skyriuje Albertas Didysis perėjo prie jų kritikos.

Penktame skyriuje vietoje 30 kritinių argumentų jis pateikė 36 *contrarium opinionis Averroistarum*²⁹ (prieš Averrojaus nuomonę). Atidžiau išsiginę į šiuos argumentus, pasigendame Averrojaus darbų kritikos, todėl galime daryti prielaidą, jog Albertas Didysis, simpatizuodamas Aristoteliui, neabejingas ir jo Komentatoriui, kurio vardas minimas tik 12 ir 34 argumentuose.

Dvylikto argumento pradžioje Albertas Didysis pabrėžia, jog Aristotelis pasisako prieš Platoną ir tokiam vertinimui pritaria Averrojus. Toliau jis cituoja kritikuojamą Platono idėją: „yra įvairios sielos substancijos, būtent, viena yra smegenyse, kita – kepenyse, trečia – širdyje“³⁰ ir tai idėjai prieštaraujantį Aristotelio teiginį, „kad yra viena sielos substancija: mat kaip vienas yra kūnas, kurio dalys yra viena tiesa, tai tada augalinė, juslinė ir protingoji [sielos dalys] žmoguje yra viena substancija“³¹.

Po to Albertas Didysis kritikuoja averoistų tezę apie visiems bendrą intelektą, teigdamas, jog „vienas ir tas pats substancijos požiūriu negali būti iš dalies numeruojamas skaičiumi tų, kurių yra substancija, ir iš dalies – vienu skaičiumi visų bendrai egzistuojančių“³² ir prieina išvadą, kad kiekvieno žmogaus siela yra individuali.

Siekdamas įtvirtinti savo išvadą, argumento pabaigoje Albertas Didysis teigia: „tai, ką kai kurie sako, kad žmoguje

yra trys substancijos, laikau ne nuomone, o juokavimu: ir tai sakė ne kokie nors peripatetikai, bet sugalvojo kai kurie sielos nepažįstantys lotynai“³³. Vadinasi, Alberto Didžiojo 12 kritinio argumento analizė patvirtina, jog Averrojus jam nėra toks didelis krikščionybės priešas.

Trisdešimt ketvirtąjį kritinį argumentą jis papildė nauja lotyniškuju averoistų teze: „jeigu visi žmonės būtų sunaikinti vienu metu, tai iš to reikėtų daryti išvadą, kad yra atskirtoji substancija, kuri nieko nejudina ir nieko neveikia – gamtoje būtų tuščiai. Todėl reikia sakyti, kad ji nėra atskirta, bet numeruota žmonių skaičiumi“³⁴. Šią tezę Albertas Didysis sieja su Averrojaus teiginiu, jog „niekada nebuvo ir nebus, kad žmonės ir filosofija liautųsi buvę. Ir, jeigu nustojo ar nustos buvę viename dangaus ketvirtyje dėl dangaus judėjimo, tai atsirado arba atsiras kitaime“³⁵. Pasinaudojęs šia sąsaja, Albertas Didysis tvirtina, kad toks požiūris „nieko nepaaiškina, nes, kad ir kaip būtų žemės populiacija, tačiau visiškai įmanoma tai, būtent, kad visi [žmonės] vienu metu būtų sunaikinti“³⁶.

Argumento pabaigoje konstatuojama, jog Averrojaus išvada yra klaidinga, tačiau kaltę priskiria ne pačiam Averrojui, o averoistams, kurie iškėlė *melagingą ir neįmanomą hipotezę*. Ši išvada verčia manyti, jog Albertas Didysis Averrojaus, kaip Aristotelio komentatoriaus, nenori tapatinti su lotyniškaisiais averoistais.

Šeštame skyriuje Albertas Didysis aprašo, kokių nuostatų turi laikytis krikščionys, aiškindami protingosios sielos koncepciją, o septintame – apibendrina viso traktato turinį. Iki 1270 m. šis veikalas studentams ir dėstytojams tapo vadovėliu. Iš jo buvo mokomasi krikš-

čioniškosios argumentacijos diskutuojant su musulmonais ir judėjais, o taip pat vertinti ir išreikšti savo nuomonę apie graikų ir arabų filosofus.

Teologų tikslas, pasak Maxim Allard, buvo siekis parodyti, jog „averoizuojanti

interpretacija ir paties Averrojaus interpretacija yra pristatyta kaip nereikšmingas veikalo *De anima* skaitymo tradicijos paklydimas, kaip iškreiptas šios tradicijos perskaitymas. Šia prasme ji nepripažįstama ir negali tapti pripažinta“³⁷.

APIE PENKIOLIKA PROBLEMŲ

Magistrai, dėstantys Menų fakultete, kritiškai vertino Alberto Didžiojo traktatą prieš averoistus. Gindami savo nuomonę ir siekdami atremti puolimą, jie tvirtino, kad dėsto filosofinius dalykus ir nesikiša į jų teologinę interpretaciją. Pasak jų, kai kurie teiginiai gali būti teisingi filosofiniu, bet klaidingi teologiniu požiūriu. Tokią magistrų poziciją griežtai smerkė popiežiaus kurija. 1263 m. sausio 19 d. popiežius Urbonas IV (tikr. Jacques Pantaléon, 1195–1264) paskelbė dekretą, kuriame tvirtino, jog universiteto dėstytojai privalo be išlygų laikytis Grigaliaus IX bulės *Parens scientiarum* nurodymų. Šis popiežiaus Urbono IV dekretas, pasak Mandonnet, liudija, kad Aristotelio darbai nebuvo *apvalyti nuo erezijų*³⁸.

Menų fakulteto dėstytojų nuostata dėl Aristotelio dėstymo sukėlė „fakultetų konfliktą – kairėje *menininkai, laisvųjų menų* mokytojai ir studentai (paprasčiau – *filosofai*), dešinėje – teologai, *konservatoriai*“³⁹. Daugelis menų magistrų „dalyvavo judėjime, kuris siekė sąmoningumo, intelektualinių poreikių patenkinimo *iškylant* naujam stiliui, naujai moralei, naujai gyvenimo formai: *filosofiniam gyvenimui*“⁴⁰. Judėjimo lyderiai Sigeras Brabantietis ir Boecijus Dakietis buvo gerai žinomi akademinėi visuomenei, jų paskaitas lankė gausus būrys studentų.

Biografinių duomenų apie Sigerą Brabantietį yra išlikę nedaug. Vieni medievistai teigė, kad apie 1265 m., o kiti, jog apie 1268 m.⁴¹, Sigeras Brabantietis buvo publikavęs traktatą *Questiones in tertium „De anima“* (Klausimai trečiajai knygai „Apie sielą“), o 1269–1270 m. tuo pačiu pavadinimu dėstė kursą Paryžiaus universiteto Menų fakulteto studentams. Traktate jis pritarė Averrojaus koncepcijai apie intelekto vienovę, išdėstyta *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros* (*Didysis komentaras Aristotelio knygai „Apie sielą“*)⁴² ir kritikavo Albertą Didįjį, Bonaventūrą (tikr. Giovanni Fidanza, 1217–1274), Tomą Akvinietį, bandančius iš teologijos pozicijų t.y. *concordia discordantium* (nesuderinamo suderinimas) traktuoti Aristotelio mokymą apie sielą.

Sigeras teigė, jog savo koncepcijoje jis atsiriboja nuo teologinio sielos aiškinimo ir dėsto tik filosofinį požiūrį. Apibūdinamas intelektualinę sielos dalį, jis tvirtino, jog ji substanciskai skiriasi nuo juslinės ir augalinės sielos dalių⁴³, todėl intelektas pats sau (*intellectu in se*) yra amžinas⁴⁴, o tai reiškia, kad toks *intellectu in se* negali priklausyti vienam konkrečiam žmogui, bet yra bendras visiems žmonėms⁴⁵.

Apie Boecijų Dakietį, Mandonnet teigimu, negausūs bibliografiniai duomenys

pirmą kartą buvo paskelbti 1700 m. Paryžiuje, dominikonų parengtame kataloge *Scriptores Ordinis Praedicatorum*⁴⁶. Katalogo autoriai, Jacques Quéatif (1618–1698) ir Jacobus Echardas (1644–1724), studijuodami ordino rankraštyne, vienoje XIV a. dominikonų kronikoje rado įrašą apie *Boecius natione Dacus*⁴⁷, kuris buvo parašęs trylika *De Questiones* forma traktatų, susietų su Aristotelio darbų analize. *Natione Dacus* liudija, kad Boecijus buvo danų kilmės, bet kiti medievistai, pvz. Gilsonas, teigia, kad jo gimtinė yra Švedija⁴⁸.

1270 m. gruodžio mėn. 10 d. lotyniškojo averoizmo pasmerkimą, Mandonnet nuomone⁴⁹, išprovokavo Paryžiaus universiteto teologijos bakalauras dominikonas Egidijus Lesinietis (*lot. Aegidius de Letinis, pranc. Gilles de Lessines, ~1230/5–1304*), pasiūsdamas į Kelną savo mokytojui Albertui Didžiajam Menų fakulteto dėstytojus kaltinantį laišką. Jame buvo rašoma, jog garsūs Paryžiaus universiteto filosofijos magistrai⁵⁰ diskutuoja apie dalykus, kurie prieštarauja krikščioniškoms tiesoms, todėl jis prašas Alberto Didžiojo „savo autoritetu padaryti galą šiems disputams“⁵¹. Laiško pabaigoje Egidijus pridėjo penkiolika, jo manymu, eretiškų teiginių. Jis tikėjosi, kad Albertas Didysis pasmerks šiuos teiginius per didįjį *quodlibet* disputą (*Disputationes quodlibetales*), vyksiantį prieš Velykas Paryžiaus universitete.

Reaguodamas į laišką, Albertas Didysis atvyko į Paryžių ir paskelbė traktatą *De quindecim problematibus* (*Apie penkiolika problemų*)⁵², kuriame trylika teiginių pavadino eretiškais, o du – klaidingais. Traktato pradžioje, komentuodamas pirmąjį smerktiną teiginį, „Kad skaičiumi

yra tik vienas intelektas, vienodas visiems žmonėms“⁵³, jis pabrėžė, jog „Tai nėra tiktai teologų, ką jie sako – klaida, bet tai yra taip pat ir filosofų; tokio jų sakymo priežastis yra [filosofijos] ignoravimas, nes dauguma *paryžiečių* labiau atsiduoda sofistikai, o ne filosofijai“⁵⁴. Plėtodamas šią mintį, Albertas Didysis teigė, kad filosofai bando apjungti du nesuderinamus dalykus: atskiro žmogaus sielos nemirtingumą ir visiems žmonėms bendro intelekto egzistavimą. Tokį bandymą jis griežtai pasmerkė: „akivaizdu, kad skaičiumi identiško intelekto visiems žmonėms buvimas pagal filosofiją yra melas. Be to, išeitų, kad skaičiumi identiško intelekto buvimas visuose, apie kurį jie kalba, yra nesuvokiamas, nes bendriausioji sielos samprata, kuri graikams yra aksioma, teigia, jog tai, kas gausinama pagal buvimą į daugi, reiškia, kad toks pats buvimas, priklausantis vienam, negali priklausyti kitam“⁵⁵.

Egidijaus įvardintus *filosofijos magistrus* Albertas Didysis pavadino *paryžiečiais* ir tvirtino, kad jų skelbiamos teorijos nėra filosofinės, bet priklauso sofistikos sričiai. Liberos nuomone, Albertas Didysis, nenorėdamas sukelti konflikto tarp Menų ir Teologijos fakultetų, sąmoningai traktate nevirtuoja terminų *averoizmas* ir *averoistai*, todėl filosofijos magistrus vadina *paryžiečiais*. Tokiu būdu Albertas Didysis magistrus kritikavo ne kaip Menų fakulteto filosofijos dėstytojus, bet „kaip *blogus* filosofus, tiksliau, kaip *logikus* (*sofistus*)“⁵⁶.

Tais pačiais metais pasirodė dar du tekstai, kaltinantys *paryžietiška* averoizmą erezijų skleidimu. Alberto Didžiojo mokinyš Tomas Akvinietis publikavo

darbą *De Unitate intellectus contra Averroistas* (*Apie intelekto vienovę prieš averoistus*), nukreiptą prieš Sigero Brabantiečio traktatą *De anima intellectiva* (*Apie protiną sielą*), paskelbtą 1270 m. Tomo Akviničio mokinys (1269–1272 Paryžiaus universitete)⁵⁷ Egidijus Romietis (*lot. Aegidius Colonna Romanus, pranc. Gilles de Rome, 1246/7–1316 m.*) paskelbė *De erroribus philosophorum* (*Apie filosofų klaidas*)⁵⁸, nukreiptą prieš Aristotelio, arabų ir žydų filosofiją, kuri prieštarauja krikščionių tikėjimui.

Teologų puolimas prieš Sigera Brabantietį ir Boecijų Dakietį buvo ir puolimas prieš Menų fakultetą, kurį jie apibūdino kaip blogio, t.y. *paryžietiško* averoizmo, židinį. Vyskupo Tempjė 1270 m. potvarkis – tai kelias link universitetinės krizės, kuri atsispindėjo 1972 m. balandžio 1 d. priimtame Menų fakulteto statute, teigiančiame, jog „menų mokytojai ir bakalaurai neturi teisės diskutuoti apie grynai teologinį klausimą, bet yra klausimų, bendrų filosofijai ir tikėjimui“⁵⁹. Toks teiginys tapo palankus averoistams, siekiantiems

filosofiją atskirti nuo religijos, ir tais pačiais metais jie išrinko Sigera Brabantietį, pikardų nacijos atstovą, Menų fakulteto rektoriumi. Šiuose rinkimuose pasireiškė normanų nacijos dėstytojai, todėl jie buvo pavadinti *Sigero frakcija*⁶⁰. Pasak Liberose, „Tai greičiausiai vienintelis Sigero įnašas į Paryžiaus krizę, kurią 1275 metų gegužės mėnesį kardinolas legatas Simonas de Brion [*pranc. Simon de Brion, ~1210–1285, popiežius Martynas IV nuo 1281*] išsprendė *shizmatikų* nenaudai“⁶¹, o Sigeras buvo pavadintas averoistų vadovu. Po dviejų metų, vyskupas Tempjė paskelbė garsųjį *Syllabus* ir nuosprendį atleisti averoistus iš universiteto dėstytojų pareigų, o Sigerui Brabantiečiui ir Boecijui Dakiečiui įsakė atvykti pas Prancūzijos inkvizitorių Simoną du Valį (*pranc. Simon du Val*) į teismą.

Libera abejoja, „Ar tikrai iš Paryžiaus universiteto plūste plūdo, jeigu ir ne laisvamaniai, tai bent krikščionybės priešai ir gadintojai?“⁶², jam atrodo, kad *Syllabus* identifikavo *mąstymo laicizavimą* ir sparčio scholastikos krizę.

POST SCRIPTUM

XIII a. vyskupo Stepono Etjeno Tempjė paskelbtas *Syllabus* įteisino cenzūrą filosofijai ir atskleidė scholastikos krizę, kuri buvo susijusi su lotyniškuoju peripatetizmu. Paryžiaus universitete teologų neoplatoniška Aristotelio recepcija susidūrė su arabišku aristotelizmu, sukeldama tikėjimo ir racionalumo konfrontaciją. *Syllabus* draudimais filosofinis mąstymas, perkeltas į teologinę plotnę, tapo priemonė aiškinti religines tiesas. Tokia situ-

acija sudarė prielaidą atsirasti dvejopiems standartams: protas – tarnauja filosofinei, o tikėjimas – teologinei tiesai. *Dvejuos tiesos* teorija reikalavo, kad filosofai tikėtų *tiesa*, kurią jie suvokia kaip *klaidą*. Filosofai, nepripažindami draudimų, stengėsi atsiriboti nuo teologinių tiesų, kurios nesuvokiamos protu. Scholastinis projektas, kurio esmė glūdi *concordia discordantium* (nesuderinamo suderinimas), buvo iš anksto pasmerktas žlugti.

Literatūra ir nuorodos

- 1 *Opinions ducentae undeviginti Sigeri de Brabantia, Boetii de Dacia aliorumque, a Stephano episcopo Parisiensi de consilio doctorum sacrae scripturae condemnatae.* // *Chartularium Universitatis Parsiensis*, vol. I, Henricus Denifle O.P., Aemilo Chate-lain, eds. – Paris, 1889, p. 543.
- 2 Ten pat.
- 3 Paris, Bibl. Nat. ms. lat. 4391, f. 68.
- 4 Paris, Bibl. Nat. fonds lat. 16533, f. 60.
- 5 Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsm latin au XIIIme siècle.* I. – Louvain: Institute Supérieur de Philosophie de l'université, 1911, I, p. 220.
- 6 *Isti sunt errores condemnati et excommunicati cum omnibus, qui eos docuerint scienter vel asseruerint, a domino Stephano, Parisiensi episcopo, anno Domini M.CC.LXX., die mercurr post festum beati Nicholai hyemalis.* // *Chartularium Universitatis Parsiensis*, vol. I, p. 486.
- 7 Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas.* Iš prancūzų k. vertė B. Demkutė, S. Makselienė ir kt. – Vilnius: Logos, 2001, p. 87.
- 8 Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*, p. 14.
- 9 Žr. http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost13/GregoriusIX/gre_scie.html
- 10 Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*, p. 12.
- 11 Jocn W. Baldwin. *Viduramžių kultūra.* Iš anglų k. vertė S. Daugirdaitė. – Vilnius: Aidai, 1996, p. 74.
- 12 Žr. *Chartularium Universitatis Parsiensis*, vol. I, p. 138.
- 13 *De anima* sudaro trys knygos, kurios buvo publikuotos tarp 1254–1257 m.
- 14 Žr. Alain de Libera. *Raison et foi*, p. 78.
- 15 „In causa autem quam inducemus et modo conveniemus in toto cum Averroë...” – B. Alberti Magni. *De anima*, liber III, tractatus III, cap. XI. // B. Alberti Magni. *Opera omnia*, vol. V, ed. Augusti Borgnet. – Parisiis: L.V., 1890, p. 386.
- 16 Жильсон, Этьен. *Философия в средние века.* Перевод с французского А. Д. Бакулова. – Москва: Республика, 2004, с. 385.
- 17 Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsm latin au XIIIme siècle.* I, p. 63.
- 18 Apie Avempace plačiau žr. Gintauto Vyšniausko straipsnį *Avempace: arabų laisvamano laiptai į dangų.* // *Logos*, 2011, Nr. 67.
- 19 Alain de Libera. *Raison et foi*, p. 79.
- 20 Žr. Battista Mondin. *Tomo Akviniečio filosofinė sistema.* Iš italų k. vertė B. Demkutė. – Vilnius: Logos, 2006, p. 30.
- 21 Žr. B. Alberti Magni. *De unitate Intellectus contra Averroem.* Cap. IV. // B. Alberti Magni. *Opera omnia*, vol. IX, p. 441–452.
- 22 Ten pat, p. 450.
- 23 Žr. ten pat, p. 451.
- 24 Ten pat.
- 25 Ten pat.
- 26 Ten pat.
- 27 Ten pat.
- 28 Ten pat, p. 452.
- 29 Ten pat.
- 30 Ten pat, p. 455.
- 31 Ten pat.
- 32 Ten pat.
- 33 Ten pat.
- 34 Ten pat, p. 461.
- 35 Ten pat.
- 36 Ten pat.
- 37 Maxime Allard OP. *Kvietimas skaitant Akviniečio tekstus dar kartą pamąstyti apie tiesą, esmę, egzistenciją ir žmogaus intelektą.* Iš prancūzų k. vertė N. Keršytė, S. Rumšas OP. // Tomas Akvinietis. *Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienvė prieš averoistus.* Iš lotynų k. vertė G. Vyšniauskas. – Vilnius: Logos, 2000, p. xxxiv.
- 38 Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsm latin au XIIIme siècle.* I, p. 23.
- 39 Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*, p. 12.
- 40 Ten pat, p. 15.
- 41 Žr. Alain de Libera. *Introduction.* // Thomas d'Aquin. *L'unité de l'intellect contr les averroïstes.* – Paris: Flammarion, 1997, p. 40.
- 42 Didjį komentarą Aristotelio III knygai *Apie sielą* Averrojus parašė 1190 m., kurį Michaelis Scotas (*lot.* Michael Scotus, 1175–1232/6) tarp 1220 m. ir 1230 m. išvertė į lotynų kalbą.
- 43 *Ergo intellectivum non radicatur in eadem substantia cum vegetativo et sensitivo.* // Sigeri de Brabantia. *Questiones in tertium De anima.* // http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost13/Siger/sig_intr.html, q. 1.
- 44 *...intellectus, quantum est de natura propria, est factum aeternum.* // Ten pat, q. 2.
- 45 *Unus est intellectus diversorum: una enim est substantia intellectus, et similiter una potestas.* // Ten pat, q. 9.

- ⁴⁶ Žr. Jacques Quétif, Jacobus Echard. *Scriptores Ordinis Praedicatorum*. – Torino : Bottega d’Erasmus, 1961.
- ⁴⁷ Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l’averroïsme latin au XIIIme siècle*. I, p. 224.
- ⁴⁸ Žr. Etienne Gilson. *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*. – London: Sheed and Ward, 1989, p. 399.
- ⁴⁹ Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l’averroïsme latin au XIIIme siècle*. I, p. 105.
- ⁵⁰ Menu fakulteto, kadangi jis buvo laikomas žemesnio (parengiamoji) rango, dėstytojai buvo magistrai, o teologijos, teisės ir medicinos fakultetų – daktarai.
- ⁵¹ Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l’averroïsme latin au XIIIme siècle*. I, p. 105.
- ⁵² Alberti Magni. *De quindecim problematibus*. // Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l’averroïsme latin au XIIIme siècle*. II. – Louvain: Institute Supérieur de Philosophie de l’université, 1908, p. 27–52.
- ⁵³ Alberti Magni. *De quindecim problematibus*, p. 31.
- ⁵⁴ Ten pat, p. 35.
- ⁵⁵ Alberti Magni. *De quindecim problematibus*, p. 34–35.
- ⁵⁶ Žr. Alain de Libera. *Raison et foi. Archéologie d’une crise d’Albert le Grand à Jean-Paul II*. – Paris: Seuil, 2003, p. 106.
- ⁵⁷ Žr. Stanislaw Bross. *Gilles de Rome et son traité du „De ecclesiastica potestate“*. – Paris: Beauchesne, 1930, p. 17.
- ⁵⁸ Žr. Dalia Marija Stančienė. *Egidijus Romietis: filosofų klaidos*. // *Logos*, 2010, Nr. 63, p. 88–97.
- ⁵⁹ Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*, p. 82.
- ⁶⁰ Žr. ten pat, p. 104.
- ⁶¹ Ten pat.
- ⁶² Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*, p. 76.